
MEDLEMSBLAD

FORORD

Det nærmer seg jul, men i skrivende stund er det mildvær og regn, så det ser dårlig ut med tanke på hvit jul.

Et luksusproblem denne gang: Noe stoff må ligge over til neste gang. Men fortsett å skrive!

Legg merke til to ting i dette bladet: Årsmøte i januar og medlemsfest i februar. Ta også vel i mot innbetalingskortet som er vedlagt. Vi ønsker at det benyttes raskt, så slipper vi den tidkrevende purringen utover nyåret.

Det skulle være ganske variert innhold denne gangen: Nytt om lagets virksomhet, referat fra turer, minner fra gamle dager, omtale av nok en lærer, om mannsnavnet Finn (!) i relasjon til finneinnvandringen, om leger i Doktorboligen, om dyrking av svedjerug m.m.

Vi håper på god oppslutning om laget også til neste år, og ønsker alle en riktig god jul!

Finn Åberg

Nr. 91 Desember 2001

NYTT FRA LAGET

Årsmøte 2002

Austmarka Historielag holder årsmøte i Austmarka Samfunnshus **søndag 27. januar kl. 17.00.**

Dagsorden:

1. Åpning
2. Beretninger
3. Regnskap
4. Innkomne forslag
5. Budsjett/arbeidsprogram
6. Valg

Forslag som ønskes tatt opp på årsmøtet må være styret v/Wenche Lønhøiden, 2224 Austmarka, i hende innen 20. januar.

Etter årsmøtet vil lege Reidar Gjems fortelle fra sin praksis i distriktet gjennom snart 55 år.

Det blir kaffeservering og utlodning.

Vel møtt!

Styret

Medlemsfest 2002

Austmarka Historielag inviterer lagets medlemmer til medlemsfesten 2002 på Austmarka samfunnshus den 23. februar 2002 klokka 19.00.

Vi starter med en cocktail, og får siden servert en velsmakende middag. Og etter mat og prat, spiller bygdas gutter Morten Skoglund og John Sverre Nordby i Danz'it opp til dans.

Deltagere oppfordres til å kle seg i gamle klær.

Kaffe og kaker med utlodning blir det utpå natta

Det koster 150,- pr. person, og be gjerne med et vennepar.

Påmelding kan gjøres til: Aud Dybing tlf. 62 82 56 93, Åge Sørmoen, tlf. 62 82 81 47. (Reserve: Wenche Lønhøiden, tlf. 62 82 83 85) innen 15. februar, og dette er den eneste innbydelsen som blir sendt ut så legg merke til datoer eller heng den opp.

Austmarka-Marken 2001

Vi i markenskomitèen ønsker å rette en STOR takk til alle som på sin måte bidro til at Marken ble vellykket. Det var JA og velvillighet hos alle som ble kontaktet.

Stor takk også til alle besøkende, uten dem hadde ikke Marken blitt det helt store!

Hilsen Bjørg Aulie

Takk !

Nok et år er på hell, nok et år som har vært aktivt i laget. Mølla er snart i gang, det første badstu-badet er tatt, og marken har nok en gang dratt inn en del penger; marken som for fire år siden startet som et prøveprosjekt av Aud Dybing og meg.

Søknader på økonomiske midler til både fylket og kommunen er sendt og fått positive svar, salg av "Krigsboka", gaver fra personer og lag, og ikke minst medlemskontingent fra alle dere ca. 480 medlemmer, gjør at laget nå har en god økonomi. Situasjonen var noe annerledes da jeg ble med i styret i 1993. Da slet laget med pengemangel og det var 195 medlemmer.

Grunnen til at jeg ser tilbake på dette er at slik som året er på hell, så er også foreløpig min tid i styreverv. Etter seks år som kasserer og to år som leder er det tomt for ideer og stå-på-gnist.

Som avtroppende leder vil jeg sende en hjertelig stor takk til alle som har trådd til for Austmarka Historielag på medlemsfester, Austmarka Marken, dugnader og annet når jeg har ringt.

Og jeg vil også takke Bjørg Aulie, Thor Bråthen og Finn Ivar Sandhalla for at de tok på seg jobben med Marken 2001, og fin gjennomførelse. En stor takk også til mannskapet de hadde med seg.

Med vennlig hilsen avtroppende leder
Wenche Lønhøiden.

Gaver til laget

Vi takker hjertelig for følgende gaver vi har fått siden sist:

Fra Brødbøl bedehus v/Hjørdis Olsen: Glorake, parafinlampe i messing, kaffekopper (de første som ble brukt på bedehuset).

Fra Rune Skoglund: Kølaredskap bestående av rake og to pikser.

Fra Kåre Kolbjørnsrud, Søstun: Sluffe (restaureringsobjekt), jernskjøter til vassrør av tre, grindsag, karbidlampe, to par ski og en stav.

Fra Jørn Nabben, Finnbråten: Parafinlampe (taklampe). Lampa ble gitt fra Nystuen, Skullerud, først på 1920-tallet da de fikk strøm. Parafinlampa gjorde nytte på Finnbråten til utpå 1950-tallet og ble senere påmontert elektrisk pære.

Fra Jan H. Berg: Bord til kopieringsmaskin.

Fra HEAS/Eidsiva: To stolper til brygge ved badstua.

Julegavetips

Kanskje Historielaget kan hjelpe deg med julegaver i år? Boka Krigsminner fra Austmarka er fortsatt til salgs i butikkene på Austmarka og hos Wenche Lønhøidens Hårservice. Prisen er 250 kroner. Vi har noen eksemplarer av kassetten "Puken i kjerketårnet" til salgs for kr. 150,-. Lauritz Tangen er her representert med 10 melodier. Et gavemedlemskap i Historielaget er også populært. Det koster 100 kroner, og mottakeren får desembernummeret pluss fire nummer av medlemsbladet neste år.

Ta kontakt med Wenche eller Åge Sørmoen, så ordner vi gaven til jul.

Badstubad til jul?

Røykbadstua på Tunet er nå klar til bruk, og lørdag 22. desember kl. 14.00 er det åpent for bading etter gammel finnskogtradisjon. 10. november ble det prøvebadet i badstua, og den fungerte svært så bra.

En avkjøling uti vannet hører med, selv om det kan virke kaldt. Men det er godt - og forfriskende! Vi har ikke bygd brygge ennå, så vi anbefaler badesko, sandaler eller lignende for dem som vil uti den steinete sjøbunnen.

Badstubading er helse både for kropp og sjel, så gå ikke glipp av årets julebad på Tunet. Vi tar forbehold om at det ikke blir kaldere enn 10 kuldegrader.

Åge

Middagsutdeling

Vi formidler herved en oppfordring fra Frivillighetssentralen til lag og foreninger om å være med på å dele ut middagsporsjoner til eldre på Austmarka. Utdelingen skjer på hverdager, og kjøretgifter blir dekket etter offentlige satser.

Interesserte kan henvende seg til Beathe Karterud, tlf. 62 82 86 19

Nye medlemmer

Jens Berger Gjerstad, Lage Sørensen, begge Austmarka. Knut Holmen, Leirsund. Inga Hestbråten, Oslo.

KØLAMILA

Vi, det vil si Jan Berg og undertegnede, tente årets kølamila fredag 10. august - dagen før Austmarka Marken. Dette var første kølamila vi brente uten veiledning fra Brunsell-kara, og litt spente var vi på om det ville gå bra.

Omstendighetene var ikke de aller beste: Vi hadde tørr lauvved som var hogd året før, men noe honved vi hadde fått fra Sjøviksaga var ganske rå. I tillegg regnet det mye både før og etter Marken, så det ble stor fuktighet inni mila. Etter tenninga ble fuktigheta omgjort til vanndamp som slo ut og gjorde hull. Dermed ble det tilgang på luft, og mila sto i full fyr og flamme første natta. Det tok en tre timers tid før ilden var sløkt, og verdifullt kølvirke ble til aske.

Mila ble vøktet i 10-11 døgn før vi anså den som utbrent. Stadig var det utslag av vanndamp og gass, så vi måtte kaste på jord og banke det tett med ei klubbe.

Denne gangen ville vi eksperimentere litt med rivingen av mila. I Allstakan innafor grensen brukte de å la mila stå mange uker til den kjølnet. Da var den lettere å hankses med. Slik gjorde vi også. Mila fikk et ekstra lag med jord på seg så varmen skulle kveles.

Etter sju uker reiv vi ut køla, og stor var vår forbauselse da den fortsatt var glødende! Kanskje den burde stått til jul? Men med god hjelp av Rita og Oddvar og ei vannsprøyte fikk vi pakket køla i sekker i løpet av dagen. Resultatet ble ca. 1000 kilo grillkull, mindre enn i 1999, men omtrent like mye som for fire år siden.

Åge Sørmoen

HUS ER FLYTTET

Stua i Finnbråten ble flyttet til Trosholmen i 1957 og satt opp av Annar Dragonmoen.

Gamlestua i Malmtorpet ble brukt som filial for Samvirkelaget i mellomkrigstida. Bestefaren min, Olaf Dalbak, arbeidet der en tid. Omkring

1940 ble huset flyttet noen hundre meter lenger syd, til Thue. Der bodde Dagny Rønning (f. Torp) noen år før hun solgte det til Einar Aaberg. Huset er nå feriested.

Oskar Strandseter (han var politimann i Oslo) satte opp hytte i Strandseterjordet. I 1930-åra overlot han hytta til broren Laurits, og satte seg opp ny hytte i samme jordet. Laurits Strandseter flyttet hytta til Skoger, like ved Varald Samfunnshus. Hytta ble bygd om til bolighus, og Laurits bodde der resten av sitt liv. Huset eies nå av Harald Aurbakken i Varildbakken.

Åge Sørmoen

LITT MER OM MILLA OG OLAF I SØSÆTRA

I artikkelen i blad nr. 89 skrev jeg at Olaf Jensen hadde slektsrøtter i Eidskog. Finn Sollien har funnet følgende:

Olaf Jensen var trolig den Olaf som er nevnt i Eidskog Bygdebok V s.537 under plassen Pettersen.

Ole Pettersen Linnerud fra Austmarka ble gift med Olia Gulbrandsdatter fra plassen Pettersen. De hadde datteren Karen f. 1857. Karen hadde sønnen Gerhard Jørgen f. 1878 med Edvard Andersen fra Korsåsbråten av Trandem i Eidskog. Deretter fikk den samme Karen dattera Juliane med smeden Jens Johannesen i Kristiania. Trolig var den samme Jens smed også far til Olaf.

Karen og hennes barn Juliane og Olaf var ikke i Eidskog ved folketellinga i 1900. Antakelig bodde hun i Kristiania sammen med sine to barn etter smeden Jens. Mulig hun da hadde giftet seg med barnas far. Sønnen Gerhard Jørgen ble gift og bosatte seg i Eidskog.

Så langt Finn Sollien. Det kan nevnes som en artighet at sykkelen etter Milla er i Historielagets eie og befinner seg på Bygdetunet.

Åge Sørmoen

ER DET ITTE SANT, SÅ ER DET GØTT JØGI...

Terje Bekken minnes et par historier fra Skogen:

Han Ingvald Nesa drog på jakt ein sindasmårra, og harabikkja fækk los med ein gang. Ho jaga i eitt sætt, natt og dag. Om onsdasæftan skaut

n'Ingvald haran mett i vægen i Heimvangbærje. - Der stog'n stiv som ein mjølkekrakk, sa'n Ingvald, - og det var bære litt bust att på riggen, førde han hadde sliti tå sæ pælsen i røssløgne.

Ola Tolloa laga sæ ei stekkekørj som vart så stor at'n itte fækk'a ut gjennom låvdøra. - Men han Andreas Katrinebråtan kunne førtælja om n'Kallus Sølbersætra. Han hadde gjort sæ ein næversækk som var så stor at det gikk ølløv mjaler opp'n. Og einda fækk'n att løkke'!

Å.S.

HERRGÅRDSTUREN 22. SEPTEMBER 2001

En behøver ikke ta lange bussturer for å få opplevelser av historisk interesse. Dagsturen til Mitandersfors og Helgebodafors Herrgårder den 22. september er bevis på det. Begge steder har en nærmest felles historisk bakgrunn som byr på interessante personer, på utfordrende vassdrag, på dristig industrisatsing, eiendomstransaksjoner, levemåte og arbeidsforhold. Det historiske fellesskapet går 200-300 år bakover i tida.

Mitandersfors Herrgård var første stoppested for oss 30 deltakere på turen. Eier Claus Dahl ønsket velkommen og bød oss på kaffe i en av de flotte peisestuene på gården. Han og Lasse Risberg fortalte om bygget som ble reist av industrimannen John Mitander på 1840-tallet. Mitander, som drev jernverk i Fredros, kom til Bogen i 1841, og da begynte industrivirksomheten for alvor i denne delen av Gunnarskog kommune. Fra tidligere fantes ei kvern og sagbruk i Bogselva, men Mitander bygde nytt samtidig med et jernverk. Dette var i drift fram til 1874 og produserte stangjern og spiker som ble eksportert bl.a. til Norge via Varaldsjøen og Møkeren. Mitander bygde også spikerverket ved Sikåa og kalte stedet for Bedafors etter kona si. Mitanderfors Herrgård med spikerverk, sagbruk, mølle og skogeiendommer har hatt en rekke forskjellige eiere opp gjennom årene. Flere av disse var norske. I dag er det Stora Skog A/S som eier skogarealene, mens Claus Dahl står som eier av Herrgården med tiliggende bygninger og tomt. Som leder av konsulentfirmaet Kompetanse Utvikling bruker han stedet i dag til kurs- og konferansesenter.

Under kaffepausen holdt Lasse Risberg et interessant kåseri om Bogens historie som er nær knyttet til finneinnvandringen og selvsagt til John Mi-

tander som skapte liv og virksomhet på mange områder i en "karg och avsides belägen skogsbygd" som det står i boka om Gunnarskog. Etter en omvisning på gården, gikk ferden til Tvällen hvor vi inntok en god villsvinmiddag for så å dra videre til Helgebodafors Herrgård.

Det knytter seg en interessant industrihistorie også til denne Herrgården og til bygda Helgeboda, noe Åge orienterte litt om før vi ble invitert inn og vist rundt i huset. Rommene og delvis inventaret bar noe preg av fordums storhetstid da forvaltere eller bruksbaroner rådde grunnen. I Spångelva som renner fra Vällen ut i Borgsjøen, er det stryk med fossefall som la grunnlaget for et industrisamfunn likt det i Bogen. Det startet for alvor i 1770-åra da et sagbruk ble bygd. Fra tidligere år lå ei bondemølle på østsida av fossen. I 1790 åra ble et jernverk anlagt samtidig som fossen ble demmet opp i 1795. Det kan nevnes at i 1799 ble det bygget en arbeiderbolig med ni rom, og et våningshus ble flyttet fra Emterud til Helgeboda og plassert ved elvebredden. Dette huset tjente antakelig som bolig for forvalteren. Boligen ble i 1807 flyttet opp i høyden hvor det ligger i dag og samtidig påbygd en ny etasje.

Mauritz von Krusenstjerna (1812 - 1887) som ble ansatt som forvalter fra 1846, kjøpte bruket i 1857. Samtidig kjøpte han Brødbølfoss Bruk på Austmarka. Han bodde også en periode i Brødbøl krets. Under hans ledelse gikk det svært bra med Helgebodafors Bruk, noe som varte helt til hans død. I Krusenstjernas tid var Helgeboda både et kulturelt og industrielt senter i Värmland. Bruket ble slått konkurs etter at Krusenstjerna døde, og det ble solgt på auksjon i 1891. Etter ca. 100 års virksomhet ble jernverket lagt ned, og bare den opprinnelige kverna fortsatte sin virksomhet.

Da vi som avslutning på dagsturen sto ute på dambrua over elvestryket, så vi bare noen steinfundamenter som minnet om industrisamfunnet i Helgeboda. Et blikk opp mot Herrgården fikk oss til å tenke bakover i tida da forvaltere eller brukspatroner skuet ut over verksområdet med alle sine små og store bygninger, og med travle arbeidere i fart mellom husene. I dag er Herrgården i privat eie og drives som vanlig gårdsbruk med mjølkeproduksjon.

Fra Helgeboda bar det heim igjen, og vi skiltes, mett av nye historiekunnskaper fra vårt nærområde like over grensen.

Kilder: "En bok om Gunnarskog".

Hans Lindkjølen: " Sagaen om et grensefolk."

Oddvar

AMERIKATUR 6.-18. OKTOBER 2001

Vi startet vår Amerika-tur lørdag 6. okt. med spenning og store forventninger. Det var, til en forandring, mange nye fjes av de som var samlet på Kongsvinger stasjon denne morgenen. Og enda flere kom til på Gardermoen. Vi ble 40 stk., som etter ca. 3 timers venting endelig kunne stige om bord på flyet som skulle bringe oss til Island og videre derfra til Amerika.

Vel fremme på flyplassen i Minneapolis fikk vi det første inntrykket av Amerika. Vi har jo alltid hørt at at alt er så stort "over there" - og det var det! Vi brukte vel ca. 1 time for å finne rett utgang til bussen med vår "driver", Charles Nordlund.

Vi ankom hotellet vårt ved 21-tiden (lokal tid). Navnelisten, som Ola hadde sendt god tid i forveien, hadde av en eller annen grunn blitt borte, så vi ventet noen "evigheter" før vi fikk våre rom. Noen fikk rom som allerede var opptatt også, men mens vi fikk servert vår første amerikanske hamburger til kveldsmat, ble alt ordnet, og alle fikk et sted å sove. Verten beklaget veldig, og som plaster på såret fikk vi gratisbilletter til drinker i bar-en, men tro det eller ei - vi orket ikke bruke dem. Denne lørdagen fikk for oss 31 timer, så det var veldig deilig å finne senga.

Dagen etter begynte eventyret. Rett etter sen frokost dro vi til den norsk-lutherske Mindekirken hvor dagens tale som vanlig ble holdt på norsk. Vi ble servert lunsj i kirken sammen med mange norskøttede og en del norsktalende amerikanere. Tilstede var også tidligere visepresident Walter Mondale. Etterpå ble det sightseeing i byen med Presida Sorknes som guide. Hun snakket selvfølgelig norsk, slik at vi fikk en myk overgang den første dagen i et fremmed land.

Mandag dro vi til Alexandria, hvor vi besøkte Runemuseet og Knute Nelsons hjem. Det ble en rundtur i byen før vi dro til dagens mål, som var Fargo. Det ble en tidlig kveld, tidsforskjellen satt nok i kroppen ennå.

Tirsdag morgen bar det av sted mot nye mål. Først var vi innom Hjemkomstsenteret i Moorhead. Der hadde de nylig satt opp en kopi av en norsk stavkirke. Neste stopp var Bonanzaville Museum. Så kom vi til Fargo og "Sønner av Norge" for å spise lunch på et spisested som drives av norskøttede pensjonister. Der var det mange som snakket norsk. De syntes det var stor stas at vi valgte å spise der, for det å treffe nordmenn var alltid like "morosamt", som de uttrykte det. Så dro vi til Jamestown. Før innkvarteringen på hotellet besøkte vi National Buffalo Museum.

Neste dag gikk ferden til Minde. Her blir det arrangert Norsk Høstfest hvert år i midten av oktober. Neste år er det 25-årsjubileum for de som kunne tenke seg å ta en tur. Vi var på høstfesten hele dagen. Det var et enormt arrangement hvor Storhallen og Kongsvingermarken ville hatt plass i en liten krok. Her var det utstillinger, salgsboder, restauranter og underholdning av alle slag. Vi kunne få kjøpt alt fra lefser, brunost, norske lusekofter til dølahester for å nevne noe. I restaurantene var også utvalget stort. På menyen sto det både lutefisk, kjøttkaker, klot, pannekaker og mye annet godt. Det var underholdning på 6 forskjellige scener fra kl.08.00 til 21.00. Her kunne man velge blant danseoppvisning, trekkspill, felemusikk, sang m.m.. Av de mest kjente var bl. a. Bjørø Håland og Hanne Krogh.

Presis kl. 19.00 startet ferden videre. Vi hadde 17-18 mil til Bismark, som var dagens mål. Det ble en liten stopp ved statuen av Sondre Norheim ikke langt unna hotellet.

Torsdag ventet nye eventyr. Først besøkte vi North Dakota Heritage Center, som var et flott museum. Senere bar det over prærien mot Pierre. Vi stoppet ved statuen over Sitting Bull i en liten indianerlandsby. Vi kjørte en del mil langs Missouri før vi omsider var fremme i Pierre.

Da vi kom til hotellet, var det ingen som hadde hørt om oss der (det var nye eiere). Men utrolig nok var det ledige rom til oss alle sammen. Det er vel i slike situasjoner at reiseledere får testet nervene sine.

Om kvelden ble vi kjørt til en veldig spesiell restaurant, der det bl.a. var sagflis på gulvet. Her ble vi servert "verdens beste biff" med tilbehør.

Fredag morgen startet med enkel frokost i resepsjonen. Der var det 10-12 sitteplasser, så det ble inntatt frokost både stående og knestående.

Målet for dagen var Pipestone, dit vi kom utpå ettermiddagen - et veldig spesielt hotell i gammel engelsk stil med mange antikviteter.

Før vi forlot Pipestone lørdag, besøkte vi Pipestone Nationale Monument. Der fikk vi se hvordan indianerne laget piper og smykker. Resten av dagen hadde vi nok med å nyte synet av naturen rundt oss. Kupert, frodig terreng i høstfarger som kan ta pusten fra de fleste.

Det var deilig å komme fram til hotellet i La Crosse om kvelden og vite at vi skulle ligge i ro i hele tre netter på samme sted. Som vanlig skulle vi jo ha middag til kvelds, og vi ble kjørt med bussen til Halfway Creek Church. Vi satt ganske lenge i kø i kirken for å få servert lutefiskmiddag. Det var ca 800 andre som spiste middag der denne kvelden også. Til lutefisken, som

var veldig fin, fikk vi servert kjøttkaker med brun saus, tyttebærsyltetøy, kålrotstappe, kokte poteter og smeltet smør.

Søndag startet dagen med besøk i Arcadia Memorial Park med en mengde statuer av kjente amerikanere. Så bar det ut på landsbygda igjen, og hadde et langt opphold i Blair hvor vi spiste lunch sammen med mange norskamerikanere. Det ble både musikk og dans og mange hyggelige samtaler. Det var veldig artig at det gikk på skikkelig solørdialekt. På veien "hjem" var vi innom en bøffelfarm.

Så var det mandag igjen med nye opplevelser. Med to norsktalende guider satte vi kursen mot Westby. Først var vi innom sommerhuset til guidens søster, stedet het Digerholtet. Vi fikk også innblikk i hvordan Amich People i Wisconsin levde - uten strøm og motoriserte hjelpemidler. Det var en "tilbake til fortiden" - opplevelse. En snartur innom kirken i Westby rakk vi også før lunch. Etterpå var det gårdsbesøk på Fremstad Farm. De drev stort og hadde ca. 500 Jerseykuer. Hoppbakkene i Westby fikk vi også med oss, før ferden gikk til Norskedalene i Coon Valley. Omvisning der fikk vi av norskamerikanske pensjonister. De hadde et fint bygdetun som de var stolte av å vise fram. Om kvelden hadde vi båttur på Mississippi med pizza og øl (brus).

Tirsdag var starten på tilbaketuren, men før vi forlot La Crosse for godt (i allfall for denne gang), besøkte vi Gundersen Clinic og St. Rose Kloster.

Så tok vi fatt på ferden mot Minneapolis igjen. Mye kjøring. En god kaffepause i Redwing og innkvartering på vårt siste hotell i god tid før middag. Apropos middagen, så tror jeg de fleste husker den en stund. Vi fikk ca. ½ meter grillert ribbe hver og minst ½ liter dessert etterpå for den som orket.

Ja, så var det bare handledagen igjen. American Mall lå rett over gata, og alle strømmet dit for å fylle den plassen som var til rådighet i kofferten. Kjøpesenteret hadde ca.500 butikker i 4 etasjer, så utvalget av varer var enormt. Noen handlet mye, mens andre hadde nok med å orientere seg. Ingen gikk seg bort. Alle var til stede da vi igjen var samlet til avreise og ble kjørt til flyplassen. Flyturen gikk greit, og alle kom velberget hjem til gamlelandet.

Det har vært en tur over all forventning, og som vi nok aldri kommer til å glemme. Det var et savn å ikke ha vår trofaste reiseleder gjennom alle år med, men Ola Svenneby har vært en storartet leder for oss. Det har vært service på høyt plan hele veien. Vi vil anbefale alle til å ta en slik tur hvis

muligheten kommer igjen. Det var spesielt trivelig å få treffe disse pensjonistene over alt som snakket vår egen dialekt. Det går nok ikke så mange år før den muligheten er borte.

TUSEN TAKK TIL HISTORIELAGET OG OLA SVENNEBY FOR AT VI FIKK MULIGHETEN TIL Å VÆRE MED PÅ DENNE UFORGLEMMELIGE TUREN!

Mona Nordhaug

DOKTORBOLIGEN - LEGER

I forrige utgave av Medlemsbladet skreiv jeg om et møte med Signe Møller Forsberg i Fredrikstad. Hun var datter til den første doktoren som bodde i Doktorboligen. Kort tid etter utgivelsen mottok jeg et brev fra Einar Skoglund som er ansatt i Den norske lægeforening. Han fant stoffet om Doktorboligen svært interessant og sendte kopi fra ei side i boka "Norges Leger" utgitt i 1996. Der står det :

Møller, Helle Thorvald Munch 1872 - 1935. Som utdannet lege fra 1899 tjenestegjorde han i marinen, på Rikshospitalet, Gaustad Asyl og i tillegg tok han tannlegeeksamen i 1909. Han praktiserte privat i Mysen i 1915 og var fastlønnet lege i Østmarka 1918 - 1920.

Etter en del oppsporingsarbeid blant folk i bygda fikk jeg navnene på andre leger som bodde i Doktorboligen og praktiserte på Austmarka. Einar Skoglund fikk navnene, og han har funnet ut en del data fra oversiktsbøker. Utskrift fra disse har han sendt undertegnede. Etter Møller kan nevnes : Eivind Hørven (1896 - 1985), Thomas Lund Steenberg (1896 - 1972), Olav Wilhelm Svendsen (1895 - 1941). Den siste som bodde fast i boligen, var Sverre Fjeldstad, som hadde studert i Østerrike, men manglet eksamen fra Norge. Han er ikke nevnt i oversikt over norske leger.

Ingebjørg Skarnes fortalte at svigerfar hennes mintes at Steenberg hadde kommet ridende i sjukebesøk en gang. Det var nok vanlig den gangen, og stallen i uthuset til boligen tyder på at det var vanlig med hesteskyss enten med kjøredøning eller å ri.

Det er usikkert når Hørven praktiserte her, om det var før eller etter Steenberg, men Steenberg er det ingen tvil om. Det kunne 98-årige Hildur Øverby bekrefte. Sytten år gammel hadde hun tjenestegjort hos mor til Steenberg i Oslo. Da Steenberg flyttet til Austmarka som kommunelege i 1922, fulgte Hildur med som husajelp. Steenberg var da kommunelege i 1922 - 1923. Seinere ble han bl.a. sykehusdirektør i Oslo.

Den neste legen var Olav Wilhelm Svendsen. Han arbeidet her i årene 1925 - 1930, og det er flere eldre som husker ham. Åsta Hallaråker Bråten og søstera Ingebjørg Skarnes var venninner med datteren Ingun. Svendsens fikk en sønn - Per Tore - mens de bodde på Austmarka. Det er flere som kan fortelle om at de var til behandling hos Svendsen. Inga Olsson var hos ham da hun brakk armen i 1927, Asbjørn Bottilsrud med brannskade etter å ha fått kokende vann over seg i 1927/28 i følge Anna Høegh, og Bjørn Skullerud med lungeinfeksjon i 1930. Før Svendsen kom til Austmarka hadde han vært assistent hos distriktslegen i Eidskog. Han og familien flyttet til Sørreisa i 1930 hvor han ble ansatt som distriktslege. Han ble arrestert av tyskerne i 1941 og omkom i konsentrasjonsleir i Polen 1944.

Sverre Fjeldstad var den siste som drev legetjeneste i Doktorboligen som han kjøpte i 1941. Huset med tomt ble da skilt ut fra gnr. 68 - bnr. 7 og i tillegg fradelt fra bnr. 11. Han hadde utdanning fra Østerrike, men ble ikke godkjent som lege her da han manglet tilleggsutdanning fra Norge. I 1953 solgte han huset til Gunnar Bråten.

I perioder uten fast lege i bygda, hadde leger fra Kongsvinger kontordager i Doktorboligen.

Hvorfor ble Doktorboligen bygget? Svaret ligger antakelig i en lov av juli 1912. Einar Skoglund sendte også et utskrift fra "Tidsskrift for Den norske lægeforening" utgitt i 1918. Der står følgende : "Loven av juli 1912 om den nye lægeordning i Norge hviler bl.a. paa den forutsætning at der som regel av vedkommende lægedistrikt skal skaffes dets distriktslæge egen bolig, godkjent av departementet."

Forhistorien til Doktorboligen har jeg ikke fått oppklart, men at Olav Thomassen og O.A.G. Solberg bidro til at huset ble bygget, har flere vært inne på. Det dreide seg om materialer og direkte kontanter. Åsta Bråten fortalte at Julie Skullerud nevnte en gang at bygginga ble satt i gang i 1915, og at det var snekkere fra Odalen som reiste bygget. Hun hadde også nevnt at snekkerne smakte vel mye på produkter fra Austmarka Heimeindustri.

I 1998 solgte Åsta Bråten Doktorboligen til Jim Henry Holt og Ingebjørg Skogly som er nåværende eiere.

Jeg håper at mer korrekte opplysninger kan skaffes til neste nummer når det gjelder eierforhold og bruken av Doktorboligen. Ellers appelleres til leserne om å bidra med tips i så måte.

Oddvar

GAMLE MINNER - - -

I hine harde dager, da folket levde og strevde for å skaffe seg og sine det daglige brød, var det ikke så mye tid tilovers for andre ting. Den åndelige føde kom i annen rekke, og måtte ofte vike for viktigere gjøremål. Men behovet var der - behovet for å høre et gudsord - og å komme sammen med andre, koble litt av fra hverdagens mas og kav. Men mulighetene var ikke mange, og tiden strakk ofte ikke til.

Det var her predikanten eller emissæren kom inn, og gav mange anledning til å komme "på møte" i et hus i bygda. Der kunne de høre sang og gudsord, treffe slekt og venner, få kaffe og kringle og oppleve et sosialt samvær i hverdagen.

Jeg har et bilde på veggen ved siden av utgangsdøra mi fra et slikt møte på Oppistua Gylterud, ca 1926. Det er ca 50 personer - bygdefolk - på bildet, og jeg kjenner dem alle sammen, og jeg er selv med, sitter på min mors arm og er ca to år gammel. Det er sagt at det var kjerringer og unger som gikk på disse møtene, men på dette bildet er det hele 15 voksne mannfolk med. Det viser at det også var et behov hos karene for å komme sammen.

Det er ikke tvil om at disse møtene hadde stor betydning for enkelte. For noen var nok gudsordet viktig, men for andre kunne det å treffes og høre nytt fra bygda være mer givende. Det ga anledning til noe å tenke på, og kunne være samtaleemne i lang tid etterpå.

Blandt de omreisende predikantene huske jeg spesielt Foseid og Eskedal. Det var muntre, blide karer med mye sang og gitarspill, og de var veldig populære i bygda. Men noen av predikantene var mer dystre og kunne true med både fanden og helvetes ild om en ikke tok sin religion på alvor. Det kunne sette dype spor i et følsomt sinn, og førte nok til både depresjoner og nevroser.

De omreisende predkanter var ofte upopulære i kirken og offentlige bedehus, men de kom i nærkontakt med folket, og hadde ikke vanskelig for å skaffe seg husrom og møteplass. Det hendte at det gikk store vekkelser i

bygda, og at mange lot seg rive med av budskapet til predikanten. Det er forståelig at det blev slik, for det var mange som hadde personlige problemer som de søkte trøst og støtte for i en form for gudstro. Ungdommen tok nok det hele mindre alvorlig, og var med for å treffes, og de var ofte et uromoment med bråk og leven.

Disse møtene var ganske vanlige helt fram til krigen, men da ble det forbudt med møter og sammenkomster, og det hele døde av seg sjøi

I dag er det så mange andre muligheter for folk til å komme sammen, men det fins fremdeles folk som opptrer med sang og gitarspill. Vi kaller dem trubadurer, og de har nok et annet budskap enn de gamle predikanter og emissærer - men minnene er der for oss som opplevde dem.

Med hilsen Ole A. Svendsen

FINNERUG

Vi har lest at finnene som kom til Austmarka og Finnskogen på 1600- og 1700-tallet hadde med seg et lite knytte med såkalt "svedjerug". Ved å så den i avsvidde skogsmarker klarte de å få så stor avling etterhvert at de kunne brødfø sin familie. Dette syntes jeg var så utrolig at jeg ville prøve det selv i liten skala. Fra Mullikkala på Grue Finnskog fikk jeg noen kom (omtrent 30) av denne buskrugen, som den også blir kalt.

På Persvangen ved Nordre Hærsværen hadde jeg brent flere store kvisthauger, og det var bare aske og kullrester igjen. Jeg jamnet litt utover og sådde ved St.Hans-tider for to år siden. Heldigvis kom det regn nokså snart etter såinga og det spirte fort. Allerede samme høsten var rugskuddene bortimot 50 cm høye. Jeg lot dem bare visne ned gjennom vinteren. Men så neste vår ved pinsetider ble det liv i rugen igjen. Over hvert såkorn kom det opp fem til ti skudd - nærmest en hel busk, og de var raskt oppe i 50 cm høyde ! Utover sommeren vokste stråene til en høyde av 1,5-2,0 meter, og det begynte å danne seg korn på aksene.

Jeg lot dem modne til ut på høsten, og skar dem da ned og lot aksene tørke. På hvert aks var det opp til 50 nye korn. Da jeg tresket kornet og telte opp, viste det seg at svedjerugåkeren min hadde gitt rundt regnet 200-to hundre foll, dvs. en tohundredobling av innsatsen ! Tenk bare på hva disse få rugkorna ville ha blitt til om de hadde blitt sådd på nytt og på nytt gjennom flere år. Det er derfor ikke til å undres over at finnene klarte seg med en liten pose med såkorn da de kom til Norge.

Hans Otto Pramm

LÆRER OLAV JOHNSBØEN OG KARTERUDSETER SKOLE

Olav Johnsbøen var født i 1905 i Austbygd, Tim i Telemark. Han var den eldste av fem søsken, og vokste opp på en bratt og tungdreven fjellgård. Faren arbeidet hardt hele sitt liv med å bryte opp jord og utvide bruket. Olav fikk anledning til å komme seg ut, og han gikk fire år på Elverum Lærerskole. Her traff han Johanne Wollum fra Heradsbygd, og de giftet seg i 1931.

Dette var på den tiden da det var stor arbeidsledighet blant lærerne. Johnsbøen tok en del vikariater i Telemark, bl.a. på Rjukan, der datteren Nelly ble født. For å spe på økonomien jobbet han på si med å tegne livsforsikringer, og i den forbindelse skaffet han seg motorsykkel, med sidevogn! Med den kunne han ta kone og barn med på tur. For å stille litt sterkere i konkurransen om lærerjobbene, tok han flere kurs. Det var særlig sløyd han var interessert i.

Ett år var han lærer i Askim, og så ble det et vikariat på Kongsvinger. Og så endelig ble det fast stilling: Karterudseter skole, året var 1937.

Oppholdet på Karterudseter ble bare på 9 år. Sentraliseringen av skolen var i sin begynnelse. Den planlagte utbyggingen i Karterudseter ble det ikke noe av. Johnsbøen ble den siste faste læreren her, og turen gikk så til Kongsvinger igjen. Først som lærer på folkeskolen, deretter ble han formann i rådet for yrkesopplæring 1952-55, og så kom yrkesskolen i drift på Tråstad. Johnsbøen ble rektor, og denne stillingen hadde han til han ble pensjonert i 1975. Han ble tildelt Kongens fortjenestemedalje i gull for sin innsats.

Johnsbøen døde i 1982, 77 år gammel. Kona, Johanne, døde allerede i 1946, samme året som de flyttet til Kongsvinger.

Fem av de 9 årene på Karterudseter ble sterkt preget av krigen, og Johnsbøen kom med i det illegale arbeidet. I begynnelsen av 1943 fikk han besøk av to kurerer, og siden ble han etter hvert en sentral person i grensetrafikken til 1944, da han måtte flykte til Sverige. Der arbeidet han i den norske legasjonen til freden kom.

Johnsbøen gjorde en stor innsats i krigsårene. De som er interesserte i å lese mer om det, vil jeg henvise til boka "Krigsminner fra Austmarka - -", som laget ga ut i fjor.

Johnsbøen var meget godt likt som lærer. Han overtok etter gamle lærer Mo, og kom med nye ideer. Han fikk anskaffet en del nytt utstyr, han

laget til skuespill med barna, anskaffet barnelitteratur, arrangerte fester, laget til skirenn, og fant ellers på mye morsomt. Han var nok streng og bestemt, men uten at det på noen måte gikk ut over trivselen.

I eldre tider var naturalier gjerne en del av lærerlønnen. Det kunne være en eller flere tønner korn, eller et stort eller lite småbruk. Kontantlønnen ble da regulert etter hvor mye som fulgte med stillingen. Dette var greit nok i en tid da naturalhusholdningen fortsatt var mer vanlig. Men det forutsatte jo at læreren var litt jordbrukskyndig. En kan lett forestille seg en lett fortvilet lærer som fikk seg overlatt et småbruk uten å ha utstyr og husdyr, og uten penger til å komme i gang. Holmby skole hadde bare noen få mål jord (se forrige blad), mens det ved Karterudseter var, etter forholdene, et stort småbruk. Da kom det godt med at Johnsbøen var oppvokst på en tungdrevet fjellgård, og var kjent med slit og strev.

Vi er i den heldige situasjonen at det finnes nedtegnelser fra Johnsbøen om hvordan den første tida ved Karterudseter var, og vi vil ta med et utdrag av hva han fortalte i 1937.

Først litt om lærerboligen, som trolig ble bygget på begynnelsen av 1920-tallet, og som står der i dag. Den er ganske stor, i 2. etasjer og med full kjeller. I 1. etasje var det fire store rom og stort kjøkken, i 2. etasje tilsvarende rom med kott. Tilsvarende rom i kjelleren som ble brukt som bryggerhus, potetkjeller, matbu, baderom (men ikke badebalje!). Det var innlagt vann, men av så dårlig kvalitet at reinvatnet måtte bæres inn. Det var god plass til en familie på tre!

Av andre hus var det den gamle lærerboligen (Gærvarstua) på to rom og kjøkken, låve med innebygget fjøs og stall, sommerfjøs, sauestall, vedskjul, stabbur, og do for skolebarna. Skolehuset var svært lite og enkelt. Johnsbøen skriver at det skulle bygges nytt, men det skjedde aldri. Derimot ble det bygget nytt fjøs like etter krigen.

Jordveien var på ca. 20 mål oppdyrket, og like mye udyrket, foruten litt skog. Da Johnsbøen kom dit, var ca. 8000 kg høy i hus. Kornet var havre, det var delvis i hus, mengden anslått til 8-10 tønner. Dette skulle tilfalle den nye læreren, men Mo hadde fått 300 kr av kommunen for avlingen. I skålen var det fire favner ved. Den måtte Johnsbøen betale for, likedan 5 kr for en slipestein, tilsammen 33 kr. Dette er jo ikke store summene, men lønnen var 60 kr uka for 18 ukers skole, dessuten 400 kr året for fyring og vask på skolen.

Det fantes ikke redskap på bruket, og selvsagt ingen dyr. Ei ku kostet opp mot 300 kr., og kontanter var det dårlig med. Ønskedrømmen var ei ku, noen sauer og en gris. Etter hvert ble det husdyr, men en stund måtte de kjøpe melk hos nærmeste nabo, Olga og Oskar Frantzen. Hestehjelp fikk de hos Marius Karterudseter søndre, (kalt Søsætra, skolen var Nord-sætra). I det hele tatt roser Johnsbøen naboene, de er snille og hjelpsomme, og ønsker bare at han skal trives og bli der til han blir 70 år! Etter hvert ble det et veldrevet bruk.

De hadde god plass, og Johnsbøen laget til snekkerverksted i ett av rommene. Der ble det stor produksjon av alt til huset: divaner, senger med selvstoppede madrasser, kommoder, bord og stoler, trau, ski, og til og med ei kvern til å male poteter med.

En gang kom han over et bilvrak, dette byttet han til seg for et høylas, og satte i gang å mekke, og fikk den til å gå. Det ble da anledning til kortere turer, og den ble brukt bl.a. til høykjøring og som drivkraft til vedkappa.

Det var jo ikke strøm på Karterudsetra. Radioen ble drevet med batteri, som fort gikk tomt for strøm. Da måtte batteriet bringes lang vei for oppladning. Derfor ble det bare nyheter og værmelding, og barnetimen på lørdag, det ble hørt på. Dette ville Johnsbøen gjøre noe med. Vest i jorden rant det en bekk. Her ble det demt og ryddet opp, nødvendig utstyr anskaffet, og snart var et miniverk for strøm i gang. Der ble batteriene ladet, og de kunne lytte på radioen så mye de ville. Folk i nabolaget kom etter hvert og fikk ladet batteriene sine. Strømmen ble også utnyttet til elektrisk gjerde, en stor nyhet i et strømløst område!

Da Johnsbøen måtte flykte til Sverige, ble skolen drevet av vikarer. Først kom Karl Sværk fra Kongsvinger, en ung mann med mange morsomme ideer. Men så dro også han til Sverige, og Åse Grimstad, også fra Kongsvinger, overtok. Skolen ble nå holdt i et rom i lærerboligen. Så kom Johnsbøen tilbake i 1945, men flyttet altså til Kongsvinger året etter. Det ble igjen ny lærer, John Solvin, som var der et års tid. Så ble skolen sentralisert. Barna ble kjørt til Austmarka sentralskole, og Karterudseter skole var blitt historie.

Den gamle skolebygningen ble etter hvert revet. Stedet ble leid ut, av de vi vet bodde der var Johan og Olga Svartberg, familien Lindberget og Hugo Linna. Noen flere leietakere var det også, men så ble det tomt der.

Kommunen hadde pusset opp hovedhuset, og det ble brukt av forskjellige organisasjoner. Slik er situasjonen i dag, men huset står nok oftest tomt.

Kilder: Nelly (Johnsbøen)Lyngen, Randi og Ove Sørli, Reidun og Arne Gunnarsbråten. Historielagets utklipparkiv.

Finn Åberg

SKOGFINNE, SAME-FINNE ELLER VIKING-FINN?

Stedsnavn som Finnstad, Finnsrud o.l. har fått ord på seg for å være navn som finnene satte på disse stedene etterat de kom hit på 16-1700-tallet. Etter den savolaksiske navneskikk som finnene brakte med seg hit, var det imidlertid slektens navn som som ble brukt på bostedene som i gårdsnavnene Molikka, Ratikkala, Purala osv.

De kalte ikke seg selv for finner, og det er heller ikke enighet i Finland og blant språkforskere om hvorledes det kan ha seg at denne folkegruppen har fått dette navnet. I Salomonsens Leksikon står det således følgende: *Finner er et for finnene selv ukjent navn av ganske dunkel opprinnelse og grubbetydning.* De finner som kom hit var heller ikke av samme stamme. Grovt sett kan en si at tavastlenderne og vestfinnene kalte seg Hämälaiset og østfinnene Karjalaiset.

Mannsnavnet Finn ser ikke ut til å være kjent blant finnene i det hele tatt. I Finnemantallet 1686 som omfattet ca. 1250 personer, er det ingen som bærer fornavnet Finn. Derimot er det 44 personer som har fått tilnavnet Finne. Dette var altså en merkelapp som de fikk bære med seg, mens fornavnet Finn var ukjent.

Forfatteren Jarl Erichson i Arvika har gitt ut to bøker om de skogfinske slekter i Värmland gjennom 1700- og 1800-tallet. I "Finnar i väst" (1990) og "Finnar i Gräsmark och Lekvattnet" (1993) handler det om ca 5100 personer hvorav ingen bærer navnet Finn. I telefonkatalogen for Savolaksområdet i Finland vil en i dag kunne konstatere at "ingen" finner heter Finn.

I 1999 gransket forskeren Maud Wedin forekomsten av stedsnavn med "Finn" i en del av det skogfinske området i Sverige. Om dette skriver hun følgende: "Undersökningen visar att ortnamn med förledet Finn- ligger i gränsområdena mellan finnbygd och svenskbygd, i regel på svensk sida. Helt tydligt har dessa ortnamn kommit till som en markering att området bortom denna plats var finnbygd."

I de norske Finnskoger finner vi at det også er slik. Finnvollen, Finnbakk, Finnsjøen o.l. fikk sine navn av bygdefolk. Det kan se ut som at det

gjaldt å advare dem som aktet seg inn i de dype skoger. Forsåvidt ikke uten grunn siden finnene ikke spurte om lov på forhånd om hvor de aktet å slå seg ned, felle skogen og tenne sine rugbråter.

Navn med endelsene "-rud" og "-stad" kan være fra vikingtiden. Men dette er ikke alltid pålitelig, fordi folk har satt sammen nyere navn med disse endelsene. Eller det kan være slik som med unggutten fra Finntjern på Krokskogen da han meldte seg til underoffiserskolen. Der ble han gitt navnet Finnstad, for "du kan da itte hete Finnkjenn, sa dom". Dette ifølge forfatteren Reidar Holtvedt (1972). Slik fikk hjemstedet navnet Finnstad.

Mange steder fikk navn som Finnebotn, Finneid o.l. lenge før skogfinnene kom. Navnene viser hvor samene tok opphold eller pleide å ta seg fram med sine reinsdyr. Overalt hvor samene dro frem, skjedde dette. Ikke bare nordpå, men også på Vestlandet og rundt på Hardangervidda.

Mannsnavnet Finn kan ha kommet til Norge på annen måte. Etterat vikingene først herjet i Irland i 795, fant de senere tilbake dit og slo seg etterhvert ned for godt, samtidig som samkvemmet med gamlelandet ble holdt vedlike. I Irland var det ikke til å unngå at de fikk høre sagnet om Finn MacCumhail's bedrifter og om hans sønn som ble oppfostret i all hemmelighet etter farens død. Sønnen oppnådde også heltestatus og ble hedret med navnet Finn the Fair (den lyse, den blonde, den vakre). Han ble far til den legendariske skald og kriger Ossian som levde i det 3. århundre.

Sammen med gods og gull tok vikingene også med seg det høyt verdsette navnet Finn hjem til Norge. Dette ble med tiden del av mange "ekte" Finnstad og Finnsrud-gårder. Kanskje etter noen av de seks vikingene med navnet Finn som det fortelles om i Snorres Kongesagaer.

Odd Arnstorp

Utgiver: Austmarka Historielag

Redaksjon og ekspedisjon:
Finn Åberg
Meltzersgt. 3
0257 Oslo
Tlf. 22 44 54 52

Medlemskap koster 100 kr året
Betales til
Austmarka Historielag
v/Sissel Solvin
2224 Austmarka
Gironr. 1840 1629625

Trykt i 500 eksemplarer